

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2006:61
ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

Under Brücks fabriks AB Tunnbindaregatan

RAÄ 96
S:t Johannes församling
Norrköpings stad och kommun
Östergötland

Dnr 421-2958-2006

Göran Tagesson

UV ÖST RAPPORT 2006:61

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Under Brücks fabriks AB Tunnbindaregatan

RAÄ 96

S:t Johannes församling

Norrköpings stad och kommun

Östergötland

Dnr 421-2958-2006

Göran Tagesson

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Undersökningsområdet var beläget intill den gamla Brücks fabriksbyggnad i kv Hallen.
Foto Göran Tagesson.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Göran Tagesson

Utskrift UV Öst, Linköping 2006

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2006 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2006:61

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Syfte	7
Metod och genomförande	7
Resultat	7
Referenser	9
Administrativa uppgifter	10
Bilaga 1. Schaktbeskrivning	11
Bilaga 2. Fynd	13

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningen markerad.

Fig 2. Stadskarta över Norrköping med undersökningsplatsen markerad.

Arkeologisk förundersökning

Under Brücks fabriks AB – Tunnbindaregatan

Sammanfattning

Med anledning av utbyggnad av fjärrvärme i Tunnbindaregatan, sträckan Bråddgatan – Slottsgatan, gjorde RAÄ UV Öst i september 2006 en förundersökning i form av en antikvarisk kontroll. Undersökningsområdet är beläget i den norra delen av stormaktstidens Norrköping, där det arkeologiska kunskapsläget är mycket bristfälligt.

Undersökningen visade på bevarade kulturlager med en intressant stratigrafi, bestående av en byggnadskonstruktion, med tillhörande konstruktionslager, brandlager och raseringslager. Ett tämligen rikligt fyndmaterial hittades med främst keramik av yngre rödgodstyp, vilket daterar byggnaden och kulturlagren till 1600-talet.

Undersökningsområdet är beläget i en stadsdel som enligt den äldsta kartan från 1640 är vid denna tidpunkt nyutlagd enligt en renässansinspirerad rutnätplan. Kvarteren öster om Tunnbindaregatan är markerade som bebyggda, medan kvarteren väster därom, inklusive den nu aktuella undersökningsplatsen, markerats som planerade. Kulturlagerbilden visar på att det rör sig om en byggnad som sannolikt legat orienterad ut mot den då nyligen utlagda gatan. Bebyggelsen i detta kvarter har således sannolikt kommit till ganska snart efter upprättandet av 1640 års karta.

Bakgrund

Den arkeologiska förundersökningen i form av en antikvarisk kontroll föranleddes av schaktningsarbeten för fjärrvärme i Tunnbindaregatan, sträckan mellan Slottsgatan och Bråddgatan.

Norrköping är en av Östergötlands sex medeltida städer. Det medeltida Norrköping har tidigare lokaliserats kring området mellan de båda kyrkorna S:t Johannes och S:t Olai, samt i kvarteren väster om Gamla Bron. Från 1300-talet finns tydliga indikationer i det skriftliga källmaterialet på att Norrköping var en urban ort, och man har antagit att den har föregåtts av en tidigmedeltida centralort. Trots detta har en medeltida bebyggelse endast konstaterats på ett fåtal platser i staden (Ljung 1965; Lindgren-Hertz 2001; Karlsson et al 2006).

Under stormaktstiden räknades Norrköping som rikets andra stad, tack vare den industriella utvecklingen från 1500-talets slut och framåt. Den äldsta stadskartan från år 1640 tillkom i samband med att en rätvinklig stadsplan planerades. Kartan upprättades som en plan över det befintliga gatunätet, vilket delvis sannolikt går tillbaka på en medeltida stadsplan. Den ger en uppfattning om stadens utsträckning och övergripande struktur under förra delen av 1600-talet, innan staden reglerades. Norrköpings gatunät kom senare att successivt regleras och få sitt moderna utseende efter de större stadsbränderna 1655 och 1719 (Hållans, A-M. & Tagesson, G. 2003; Helmfrid 1965). Under de sista åren har dock 1640 års karta kommit att starkt ifrågasättas, då den äldre stadsplanen i många fall visat sig inte stämma med den arkeologiska bilden av den äldre bebyggelsen (Pär Karlsson, RAÄ UV Öst, pers komm).

Under senare år har ett stort antal arkeologiska undersökningar genomförts i Norrköping. Inom RAÄ UV Öst finns idag en aktuell GIS-baserad inventering av samtliga arkeologiska undersökningar, med äldre kartmaterial rektifierade mot Norrköpings grundkarta. Det nu aktuella området är beläget norr om de antagna medeltida delarna av Norrköping och i anslutning till de nyutlagda rätvinkliga kvarteren norr om Motala ström, som anses ha tillkommit i samband med Norrköpings expansion under 1600-talets första hälft (Karlsson et al 2006 och där anf litt).

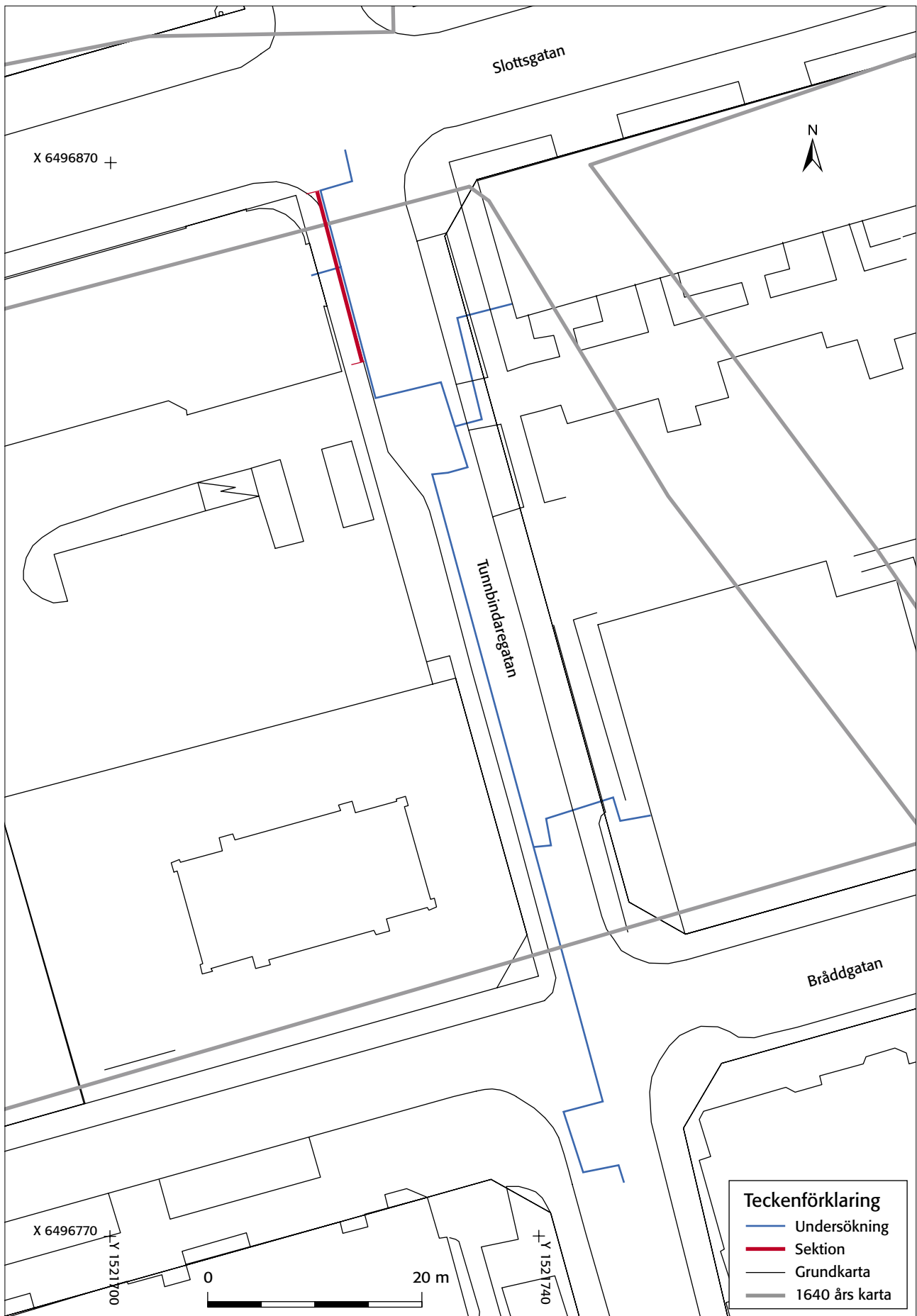

Fig 3. Fastighetskartan med undersökningen markerat. Heldragen linje markerar 1640 års karta. Skala 1:1 000.

År 2000 genomfördes en mindre undersökning i Slottsgatan norr om det nu aktuella exploateringsområdet. Vid denna undersökning hittades fragmentariska sentida kulturlager, troligtvis härörande från odling på platsen, innehållande tegel, obrända ben samt rödgods (Sundberg 2001).

Syfte

Undersökningen antogs omfatta ett mindre ingrepp i ett utkantsområde i det medeltida och stormaktstida Norrköping.

- Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att konstatera om det fanns bevarade kulturlämningar inom ytan och om så var fallet dokumentera dessa.
- Syftet var vidare att undersöka områdets relation till 1640 års karta. När har dessa delar av staden tagits i anspråk för bebyggelse? Kan kartbilden från 1640 och dess kvartersfigurer bekräftas?

Metod och genomförande

Förundersökningen följde exploateringsarbetet. Schaktet omfattade en sträcka om ca 40 m längd, med mycket olika typer av ledningar och rör i marken. Trots detta hittades ett parti i norra delen med bevarade kulturlager.

Resultat

Stora delar av schaktet gick i gamla rörschakt, vilket innebär att gatan i sin fulla bredd var utschaktad sedan tidigare. I den västra schaktkanten, invid trottoaren, i schaktets norra del, fanns dock ett parti med intakt stratigrafi.

Kulturlagerbilden innehöll flera olika lagertyper och ett försök till karaktäristik och funktionsbestämning har gjorts, som ansluter till den kulturlagertypologi som utarbetats och tillämpats i kv Dalkarlen i Norrköping 1998 (Tagesson 2003). Lagerbeskrivning och tolkning finns i bilaga 1, schaktbeskrivning nedan.

Ursprunglig marktopografi utgörs av orörd lera (L1, L2), med inslag av äldre humusstrimor, som möjligen kan tolkas som äldre marktopografi (L11). I schaktets södra del fanns rester av vattenavsatt sand (L2).

Ovan detta fanns rester efter en konstruktion i form av en större sten, som möjligen kan utgöra del av en husgrund i södra delen. Konstruktionen var söndergrävd av en senare grop och därför svårtolkad. Sannolikt kan en sotlins (L5) och ett brandlager i norra delen (L10) höra till samma konstruktion. I norra delen fanns ytterligare stenar i anslutning till brandlagret, som kan tolkas som syllstenar. Eftersom stratigrafin är bruten med ett parti om 4 m för rörschaktet in till fastigheten i kv Hallen är det osäkert om dessa båda brandlager utgör delar av samma konstruktion eller om det rör sig om olika konstruktioner.

Under konstruktionen med tillhörande brandlager fanns i södra delen ett 0,4 m tj strimmigt kulturlager, som kan tolkas som ett påfört utfyllnadslager, alternativt ett antal avsatta lager med sandig humus. Möjligen kan det tolkas som ett konstruktionslager utlagt för att utgöra underlag för konstruktionen och således utgöra en del av en ordentligt fundamenterad byggnad. Liknande grundläggningsförfarande har framkommit vid andra undersökningar i Norrköping. I norra delen av schaktet fanns under brandlagret ett lager sandig mylla, som tolkas som ett odlingslager, alternativt markvegetationsskikt. Det är dock oklart om dessa båda lager under brandlagren är samtida.

Konstruktionen eller konstruktionerna har ödelagts av brand, vilket framgår av brandlager i norr och söder, sannolikt är dessa samtida fenomen. Från ödeläggelsen eller tiden därefter finns ett tydligt raseringslager i norra delen (L16). I södra delen har konstruktionen genomgrävt av en grop, som fyllts med sten och där det gjordes en hel del keramikfynd. Även ovan det södra brandlagret fanns ett 0,4 m tj utfyllnadslager (L6), som möjligen kan ses som ett raseringslager. Keramikmaterialet i dessa sekundärt tillkomna lager tyder på att det inte förflutit lång tid mellan konstruktionens tillkomst och dess ödeläggelse.

Sammantaget har denna enkla profil genom en liten remsa bevarad stratigrafi i utkanten av det stormaktstida Norrköping visat sig bidra med ny och viktig kunskap. Det framgår klart att det rör sig om en bebyggelsefas med en eller flera huskonstruktioner, ordentligt fundamentade på samma sätt som iakttagits vid andra undersökningar i Norrköping från samma tid. Byggnaden eller byggnaderna har ödelagts av brand och därefter har raserings- eller utfyllnads-material lagts på ruinen. Ett rikligt fyndmaterial i form av skärvor av keramik av olika typ visar dock att det inte förflutit lång tid mellan dessa händelser.

I ett större sammanhang kan det återigen påpekas att vår kunskap om denna del av Norrköping är arkeologiskt i det närmaste helt okänd. En jämförelse med Örn huvuds karta från 1640 visar att undersökningsområdet är beläget i stadens norra del, som på 1600-talet lades ut som en ny och rätvinklig stadsdel norr om Motala ström. På kartan har kvarteren öster om Tunnbindaregatan markerats med grå färg, som sannolikt kan tolkas som då bebyggda kvarter. Tunnbindaregatan och kvarteren väster därom har streckmarkerats och lämnats ofyllda, vilket kan tolkas som att dessa endast var planerade och ännu ej bebyggda.

Den nu påträffade konstruktionen kan genom ett tämligen rikligt fyndmaterial dateras till 1600-talet. Sannolikt kan vi tolka konstruktionen som rester efter en eller flera byggnader, som legat i det nuvarande kv Hallen, utmed den då nyutlagda Tunnbindaregatan. Någon mer precis datering är givetvis svår att nå, men med nuvarande kunskap kring keramik i Norrköping tyder det på att bebyggelsen i detta område etablerats relativt snart efter att kartan uppräntats.

Slutligen ska det betonas att kunskapsbilden om bebyggelsens etablering, karaktär och utveckling i denna del av Norrköping är bristfällig. Den begränsade undersökningen i Tunnbindaregatan visar på vikten av framtida bevakning av schaktningsarbeten i dessa områden och arkeologins möjligheter att bidra till en fördjupad kunskap om stormaktstidens bebyggelse i dessa delar av Norrköping.

Linköping den 26 oktober 2006

Göran Tagesson

Referenser

- Helmfrid, B. 1965. *Norrköpings historia 5. Tiden 1568–1655*.
- Hållans, A-M., Karlsson, P. & Tagesson, G. 1999. *Kv Dalkarlen. Bebyggelse och industri i stormaktstidens Norrköping*. Arkeologisk undersökning, Riksantikvarieämbetet, rapport UV Öst 1999:1.
- Hållans, A-M. & Tagesson, G. 2003. I Tyskebacken. *I Tyskebacken. Hus, människor och industri i stormaktstidens Norrköping*. Riksantikvarieämbetet, arkeologiska undersökningar. Skrifter 47. Karlsson & Tagesson (red).
- Karlsson, P. & Menander, H. 2002. Hypotheses, Soil, and Seeds – presentation of a Method. *Urban diversity. Archaeology in the Swedish Province of Östergötland*. R. Hedvall (red). Riksantikvarieämbetet, arkeologiska undersökningar. Skrifter 45.
- Karlsson, P., Menander, H. & Heimdahl, J. 2006. *Kvarteret Konstantinopel. Omfattande profana medeltida lämningar i centrala Norrköping. Arkeologisk undersökning*. Riksantikvarieämbetet Rapport UV Öst 2006:9.
- Lindgren-Herz, L. 2001. Speglingar av rumslig organisation. Norrköping i ljuset av mindre arkeologiska undersökningar. *Från stad till land. En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*. Andrén, Ersgård & Wienberg (red). 2001.
- Ljung, S. 1965. *Norrköpings historia. Tiden intill 1568. Norrköpings historia 1*. Stockholm.
- Sundberg, K. 2001. *Schakt i Slottsgatan. Norrköping. Arkeologisk förundersökning*. Riksantikvarieämbetet. Rapport UV Öst 2001:45.
- Tagesson, G. 2003b. Bodde dom därnere? Om kulturlagerbildning och avfallshantering i stormaktstidens Norrköping. *I Tyskebacken. Hus, människor och industri i stormaktstidens Norrköping*. Karlsson, P. & Tagesson, G. (red). Riksantikvarieämbetet, arkeologiska undersökningar. Skrifter 47.

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland

Landskap: Östergötland

Kommun: Norrköping

Socken: S:t Johannes

Plats: Tunnbindaregatan

Fornlämning: 96

Läge: Ekonomiskt kartblad 8G 9e

Undersökningens mittpunkt: X 6496800-870, Y 1521750

Koordinatsystem: RT90, 2,5 gon V

Höjdsystem: Lokalt

Riksantikvarieämbetet dnr: 421-2958-2006

Länsstyrelsen dnr: 431-14440-06

Länsstyrelsen beslutsdatum: 2006-09-04

Projektnummer: 1520836

Intrasisprojekt: 2006160

Rapportnummer: 2006:61

Ansvarig arkeolog: Göran Tagesson

Beställare: Länsstyrelsen Östergötland

Kostnadsansvarig: Eon Värme, Norrköping

Undersökningstid: 18–20 september 2006

Undersökt yta: 12 löpmeter

Arkivhandlingar: Förvaras på ATA, Riksantikvarieämbetet Stockholm.

Fynd: 21 fyndnummer förvaras på RAÄ UV Öst i väntan på fyndfördelning.

Bilaga 1. Schaktbeskrivning

Schakt 1, omfattade en sträcka om ca 14 m, från stamledning i gatans mitt och in till fastighet i kv Björken. Schaktet grävdes 1,1 m djupt, och omfattade endast omrörda lager med strimmig fyllning.

Schakt 2, omfattade en sträcka om ca 20 m i gatans mitt, fram till Slottsgatan. Sektionen mot väster (kv Hallen), invid trottoaren, innehöll rester av intakt stratigrafi.

Stratigrafi

1. Orörd lera.
2. Orörd vattenavsatt sand.
3. Påfört fyllnadslager alternativt raseringslager, humusfärgad sand, tegel, småsten. Fynd av rikligt med keramik (F4). Tolkas som raseringslager, den stora stenen i söder sannolikt del av konstruktion, möjligen stengrund.
4. Nedgrävning genom L3, påfört fyllnadslager, med bl a skarpkantad sten, fynd av keramik F3 och F8. I nedgrävningens botten finns stenar, svårtolkade, har möjligen hört till stengrunden i L3.
5. Tunn sotlins.
6. Heterogent och flerskiktat sandigt kulturlager, tolks som fyllnadslager, med inslag av tegel, fynd av keramik F6.
7. Strimmigt lager med brun humös sand, utfyllnadslager alternativt avsatta lager sandig humus. Fynd av keramik F5 och F7.
8. Sandlager, delvis rödfärgat, samma händelse som L5.
9. Recent fyllning.
10. Brandlager, i botten träkol, därovan rödbränd sand.
11. Humusstrimma.
12. Som L1, men gråfärgad, möjligen humusinfilerad.
13. Grusig sandig fyllning, möjligen samma som L6.
14. Sandig mylla, möjligen markvegetationsskikt.
15. Påfört lager grus och fin sand.
16. Raseringslager? Gul grusig sand, inslag av sot, ställvis bränd sand, kalkbruk och rikligt med tegelkross.

Tolkning

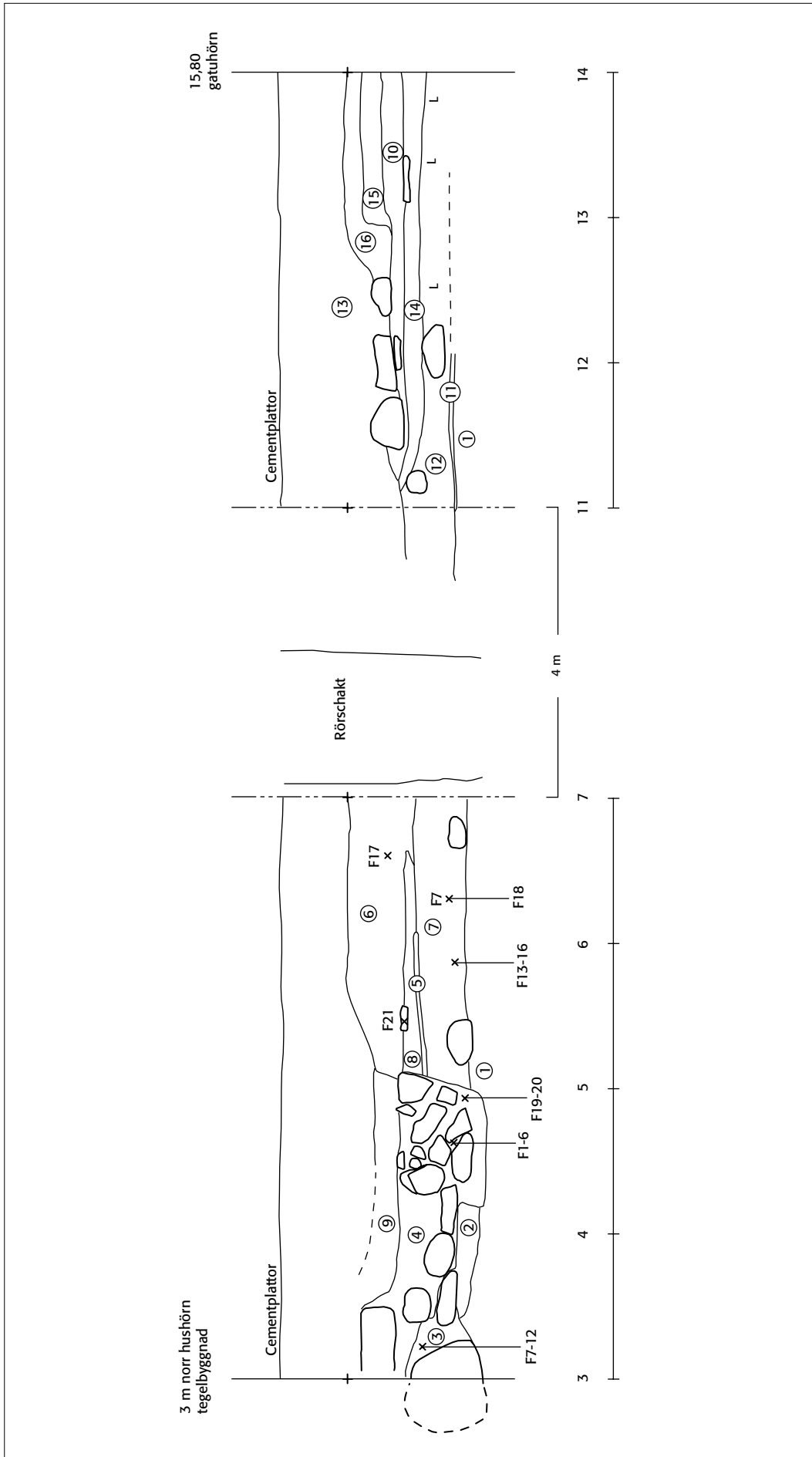
Fas 1: Orörd bottenlera, L1 och L12.

Fas 2: Konstruktionslager tillhörande byggnad, i södra delen L7. I norra delen L14 som tolkas som ett markvegetationsskikt.

Fas 3: Konstruktion, möjligen tillhörande husgrund L3, samt bränd golvnivå L5 och L8 i södra delen. I norra delen hör sannolikt brandnivån L10 till samma fas. Ovan L10 finns flera stenar som möjligen kan vara fråga om syllstenar till byggnad, L15 del av konstruktionen, medan L16 kan tolkas som raseringslager som möjligen kan relateras till samma brand.

Fas 4: Genom konstruktionen har en grop grävts L4. Ovan byggnaden finns även ett fyllnadslager L6, med fynd som påminner om fyndmaterialet i konstruktionen och gropen. Om gropen och fyllnadslagret är samtida är dock oklart stratigrafiskt, eftersom L6 är i sin tur avgrävt av senare störning.

Fas 5: Äldre kulturlager täcks av ett tjockt recent fyllnadslager.

Bilaga 2. Fynd

Id	Namn	Material	Sakord	Antal	Frag grad	Kontext	Anmärkning
200003	F02	Keramik	Kärl	1	–	Lager 4	Mynning, ljusbrun, utvändigt refflad, drejdecor
200004	F03	Keramik	Kärl	2	–	Lager 4	Klarglaserad, utvändigt refflad, drejdecor
200005	F04	Keramik	Kärl	2	–	Lager 4	Grönglaserd
200006	F05	Keramik	Kärl	1	D	Lager 4	Fajans, vit med blå streck
200007	F06	Glas	Fönsterglas	1	–	Lager 4	–
200008	F07	Keramik	Kärl	1	D	Lager 3	Klarglaserad, vitlerdecor
200009	F08	Keramik	Kärl	1	D	Lager 3	Trefotsgryta
200010	F09	Keramik	Kärl	1	D	Lager 3	Klarglaserad, brunröd, utv refflad, drejdecor
200011	F10	Keramik	Kärl	5	D	Lager 3	Klarglaserad, invändigt vitlerdecor, hemring
200012	F11	Keramik	Kärl	1	D	Lager 3	Klarglaserad, brunröd, utv refflad, drejdecor
200013	F12	Keramik	Kärl	1	D	Lager 3	Klarglaserad, mynning
200014	F13	Keramik	Kärl	4	D	Lager 7	Klarglaserad, inv vitlerdecor, mynning, vågbandsmönster
200015	F14	Keramik	Kärl	3	D	Lager 7	Klarglaserad
200016	F15	Keramik	Kärl	1	D	Lager 7	Klarglaserad, trefotsgryta, bottendel
200017	F16	Keramik	Kärl	1	D	Lager 7	Fajans, gul resp grön dekor
200018	F17	Keramik	Kärl	1	D	Lager 6	Klarglaserad, mörkbrun
200019	F18	Keramik	Kärl	1	D	Lager 7	Klarglaserad, utvändigt refflad, drejdecor
200020	F19	Keramik	Kärl	1	D	Lager 4	Klarglaserad, sekundärt bränd
200021	F20	Keramik	Kärl	1	D	Lager 4	Invändigt vitlerdecor, mynning
200022	F21	Bränd lera	Tegel	1	–	Lager 8	Gulrött gods, 0,105 m br och 0,045 m tj, "holländsk typ"
200001	F01	Keramik	Kärl	1	F	Lager 4	Mynning, brunröd klarglaserad, utvändig vulstdecor